

Tijdschrift

December 2001

Inhoud

25 jaar Zaans
Uurwerkenmuseum

De wedergeboorte
van een
torenuurwerk

Museumnieuws

Verenigingsnieuws

Reizen

Dank

De Redactie en de Advertentiemanager van TIJDSchrift wensen alle lezers hele fijne feestdagen en een gezond en voorspoedig 2002 toe en zeggen voorts alle auteurs en adverteerders dank voor hun bijdragen in het afgelopen jaar. Zonder deze steun zou ons TIJDSchrift niet kunnen bestaan!

E.H. Glasius, Eindredacteur.

Federatie op internet

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de federatie vormen, is te vinden op:

www.Fed-Klokkenvrienden.org

Auteursrecht

Het is niet toegestaan artikelen of gedeelten daarvan of afbeeldingen uit TIJDSchrift over te nemen of te vermenigvuldigen zonder toestemming van de redactie.

Redactie "TIJDSchrift"

Mevrouw F.M.C. Plessen-Haagen
Van der Lekstraat 45
3341 GV Hendrik Ido Ambacht

Bij de voorplaat:

*Staannd horloge, Jan de Vries, ca 1760
(Collectie MNU), zie pagina 3 e.v.*

Federatie Klokkenvrienden

De Federatie Klokkenvrienden

is een samenwerkingsverband van:

- *Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven*
- *Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk*
- *Dutch Section of the Antiquarian Horological Society*
- *Sectie Uurwerkerstellers van de Nederlandse Juweliers en Uurwerkenbranche*
- *Het Uurwerkgezelschap België*

Bestuur:	namens:
E.H. Glasius, <i>voorzitter</i>	Schoonhoven
A.C.M. Born-Dijkman, <i>secretaris</i>	MNU
F. van Gurp, <i>penningmeester</i>	NJU
P. Toek	MNU
Ir. C. Roscam Abbing	AHS
W. van Vliet, <i>coördinator evenementen</i>	Schoonhoven
Secretariaat:	't Kieftenland 44 1906 WG Limmen
Betalingen:	Postbank nr. 7234958 t.n.v. penningmeester Klokkenvrienden, Rotterdam
Website:	www.Fed-Klokkenvrienden.org

Vereniging van vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven

Secretariaat:	M.G.H.A. de Graaff O. van Göttschlaan 7 2082 HV Santpoort Zuid 023 - 5383401 e-mail: graafwerk@introweb Postbank nr. 2820594 t.n.v. Vereniging Vrienden
Betalingen:	

Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk

Secretariaat:	L.J.H. Scheij Zuideinde 5a 1511 GA Oostzaan Postbank nr. 3767920 t.n.v. Vereniging Vrienden MNU
Betalingen:	

Dutch Section Antiquarian Horological Society

Secretariaat:	Ir. C. Roscam Abbing Anna van Burenlaan 3 2012 SL Haarlem 023 - 5292501 e-mail: k.roscamabbing@hetnet.nl
----------------------	--

Sectie Uurwerkerstellers Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche

Secretariaat:	Koningin Julianalaan 345 2273 JJ Voorburg 070 - 3866248
----------------------	---

Het Uurwerkgezelschap België

Secretariaat:	Prof. P. van Rompay Maleizenstraat 43 B-3020 Herent 0032-16-237150
Verzorging kopij:	mevr. F.M.C. Plessen-Haagen ir. L.C.F. Plessen
Eindredactie:	E. H. Glasius
Advertenties:	ir. L. A. A. Romeyn tel. 0341-254265
Druk:	Drukkerij WC den Ouden bv

Advertentietarieven (excl. BTW)

Bij eenmalige plaatsing:
1/1 pagina, € 150 - 1/2 pagina € 100
Voor vier plaatsingen:
1/1 pagina € 175 - 1/2 pagina € 125
achterpagina € 500

Kleine annonces
(vraag en aanbod): € 12,50
te voldoen door toezending girobetaalkaart met tekst

De sluitingsdatum van het
volgende nummer is: 1 februari 2002
De verschijningsdatum is: 15 maart 2002

25 jaar Zaans Uurwerkmuseum Museum van het Nederlandse Uurwerk

door: prof. dr. ir. C.A. Grimbergen

Zoals in het eerste nummer van deze jaargang van TIJDSchrift al gemeld, is het jaar 2001 een bijzonder jaar geweest voor het Museum van het Nederlandse Uurwerk op de Zaanse Schans te Zaandam. Dit vanwege de viering van het 25-jarig bestaan en van het 15-jarig bestaan van de Stichting Zaans Uurwerkenmuseum/Museum van het Nederlandse Uurwerk en het 15-jarig bestaan van de Vriendenvereniging. Met name in het tweede nummer is uitgebreid aandacht besteed aan de Jubileum-tentoonstelling "Nu elck syn Sin", gewijd aan Zaanse uurwerken uit de 17de en 18de eeuw en aan de historie van het jubilerende museum met een artikel van E.J. van der Molen, de oorspronkelijke verzamelaar, over de eerste 10 jaar van het museum en een artikel van L.A. Ankum, voorzitter van het bestuur van 1986 tot 1999 en een van de grote stimulators van de actie "Behoud het Zaans Uurwerkenmuseum" in 1986. Wij sluiten dit jubileumjaar nu af, in dit vierde nummer van het jaar 2001, met een artikel over de collectie van het museum door de afgelopen 25 jaar heen, van de hand van de heer P. van Leeuwen, sinds 1997 beheerder/conservator van het Museum van het Nederlandse Uurwerk. Tezamen met de hiervoor genoemde artikelen vormt dit een fraai stuk geschiedschrijving van ons 25 jaar jonge museum.

De 'Collectie aan de Zaanse Schans': Een moeizaam bevochten evenwicht

door: P. van Leeuwen

Het Museum van het Nederlandse Uurwerk (MNU) heeft in zijn 25-jarige, jonge bestaan een turbulente levenswandel gekend. Gebaseerd op een particuliere verzameling, zag het zich genoodzaakt de collectie te laten adopteren om voort te kunnen bestaan. Waardevolle bruikenen uit een andere deelcollectie werden door erfgenamen teruggevorderd. Het is te danken aan de inzet van besturen, beheerders en niet in de laatste plaats van welwillende bruikleengevers en schenkers, dat het Museum bij het vijfde lustrum een hoogwaardige en evenwichtige afspiegeling van Nederlands uurwerkmakerskunst weet te garanderen.

Van der Molen

Terzijde gestaan door de Amsterdamse antiquair Geerd Wijnen bracht de Zaanse industrieel E.J. van der Molen in de jaren

'70 een interessante verzameling uurwerken bijeen. Menig collectiestuk werd door Wijnen in het buitenland op de kop getikt, zoals de vroege staande klok van Anthonius Hoevenaer, een Amsterdamse stoelklok met carillon van Francois de Mey en een bijzondere Zaanse klok met gestoken achterplank, die bij toeval op een Parijse beurs werden ontdekt; of een staand horloge met spelwerk van Reyn de Jong dat in San Diego te voorschijn kwam. Zo werden deze fraaie voorbeelden van Nederlands uurwerkmakersvernuft voor het land van herkomst veiliggesteld. Collega-antiquair Mario Crijns verrichtte restauratiewerkzaamheden aan ondermeer de Anthonius Hoevenaer en een laat 17e eeuwse torenuurwerk met carillon, waarvoor hij het complete bellenwerk reconstrueerde. Toen in 1976 in de Kalverpolder te Zaandam, onder de noemer de 'Zaanse Schans', het karakteristieke bolwerk van streekgebonden houtbouw werd

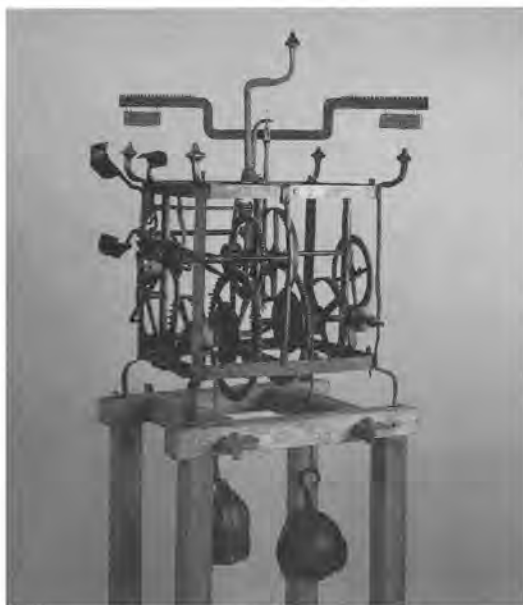

Foto 1 - Torenuurwerk, ca. 1520 (Collectie MNU)

voltooid, ging de verzamelaar graag in op het verzoek van de gemeente om een herbouwde laat-17e eeuwse zeildoekweverswoning, voorzien van een 18e eeuwse klokgevel, als uurwerkmuseum te betrekken. Antiquair Bert Roest was verantwoordelijk voor de inrichting van de vaste presentatie van het Museum, dat op 3 februari 1976 zijn deuren opende.

De eerste catalogus van het Museum rubriceerde 23 uurwerken, waaronder topstukken als de Haagse klok van Pieter Visbagh (ca. 1685), de vroege staande klok van Hoevenaer (ca. 1675), de Amsterdamse stoelklok van De Mey (ca. 1685), het Amsterdams staand horloge met planisferium van Gerrit Knip (ca. 1755) en een

Foto 2 - Haagse klok, Pieter Visbagh, ca. 1685 (Collectie MNU)

staand horloge met figuurmechaniek van Jan de Vries (ca. 1760). Vijf uurwerken uit deze verzameling zouden door de eigenaar worden uitgewisseld tegen - naar eigen zeggen - 'betere stukken'. Zo verdwenen onder meer een Zaanse klok van J.J. Vis (1702), een Friese stoelklok (ca. 1765) en een stoelschippertje (ca. 1780), een Groningse dubbelkap (ca. 1840) en een Engelse hoodclock (1635).

Toen de verzamelaar, na tien jaar museumbedrijf onder de bezielende leiding van beheerder J. Warmerdam, besloot de collectie van de hand te doen, benaderde de nieuwe Museumstichting, onder voorzitterschap van de heer P. Ankum, met succes diverse, met name Zaanse, bedrijven, fondsen en gemeenten, met het verzoek zich garant te stellen voor de instandhouding van de verzameling. In de Zaanlander wijdde de beheerder daartoe een reeks anecdotische artikelen aan de uurwerken in het Museum; zoals over de verloting, in een wijnhuis te Zwolle, van een klok gemaakt door Willem Bramer.

Kerncollectie

Middels het 'adoptieplan' verwisselde het grootste deel van de verzameling van Van der Molen van eigenaar. Zelf wist de Museumstichting uit de verzameling zeven uurwerken te verwerven: De eerder genoemde Haagse klok van Visbagh, een torenuurwerk met (gereconstrueerde) foliot (ca. 1520), een tafelklok van Willem Bramer (ca. 1685), een Zaanse armeluisklok (1717), een Amsterdamse wandklok van Matthuis du Breuill met maan- en waterstanden (ca. 1725), een Twentse stoofklok (ca. 1735) en een Friese stoelklok van Bauke Haanstra (1736). Deze vormden de kerncollectie van het in 1986 heropende Museum. Voorts kwam de stichting in het bezit van een zandloper (ca. 1650), een planisferiumprent van R.I. Ottens, alsmede een gipsafgietsel van een Griekse holle Zonnewijzer en enige literatuur, alle afkomstig uit bovengenoemde verzameling. De boekerij kon later worden uitgebreid dankzij een royale schenking van prof. dr. ir. R. Plomp.

Topstukken

In een uitvoerige beschrijving van de Haagse klok van Visbagh, naar aanleiding van de verwerving, noemt prof. dr. ir. C.A. Grimbergen 'een mooi voorbeeld van zijn stijl van werken.' De klok werd aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, die tevens verantwoordelijk was voor de volledige overname van het carillon van De Mey en het staand horloge van Knip. Over beide uurwerken stelde de nieuwe beheerder, de heer L. F. Aten, voor het jaarverslag

van de Vereniging een uitvoerige omschrijving samen. Hij noemt de De Mey 'de oudste (bekende) binnenhuis-klok met een carillon' en rekent de Knip 'tot de meest complete astronomische uurwerken' en 'als kunstwerk een hoogtepunt'. Als een der vroegste uurwerken met secundewijzer, vervaardigd door de instrumentenmaker der Leidse universiteit, kon de Hoevenaer op steun rekenen van Museum Boerhaave, dat de vroege staande klok in langdurige bruikleen gaf aan de nieuwe Museumstichting. Dit uurwerk werd in 1988 beschreven door prof. Th. H. Lunsingh Scheurleer, die de klok blijkt vond geven van 'superieure vormbeheersing' en op stilistische gronden "niet later dan omstreeks 1675" dateerde. (Vergelijk hiermee de datering door de heer A. Stevens in *TJDSchrift* 01/1 - maart 2001, red.) Deze topstukken kunnen, als zogenaamde "A-collectie" van nationaal belang worden geacht.

Het staand horloge van Jan de Vries werd eigendom van de Stichting Honig Laanfonds, die recentelijk besloot deze stijlvolle bruikleen in rococo-kast aan het jubilerende Museum over te dragen. Eerder schonk de firma Pennzoil een gipsen replica van een Romeins-Egyptische waterklok, afkomstig uit dezelfde verzameling. Andere bruikleengevers overwegen thans schenking, dan wel verlenging van hun langdurige bruikleen. Het museumgidsje 'De ontwikkeling van het Nederlandse uurwerk' door de huidige voorzitter van de Museumstichting, de heer C.A. Grimbergen, baseert zich in hoofdzaak op de voormalige Collectie Van der Molen. Drie stukken uit de huidige presentatie berusten nog altijd in dit familiebezit. Dit zijn de in Engeland aangekochte vroege slingerklok van Salomon Coster (ca. 1657), een Friese staatklok met figuurmechaniek van B. Haanstra (1768) en een stoelschippertje (ca. 1780).

Morpurgo

In 1991 kon de presentatie worden uitgebreid met vijf langdurige bruiklenen uit de oorspronkelijk ruim 50 stukken tellende, voormalige collectie van prof. dr. Enrico Morpurgo. Het betrof een vroege staande klok van Steven Huygens (ca. 1710), een Friese stoelklok met lange slinger (ca. 1800), een stoelschippertje (19de eeuw), een Kuhschwanzuhr en een Comtoiseklok. Na een erfeniskwestie moest het museum in 1995 evenwel afstand doen van deze deelcollectie, waarna thans slechts de, uit de literatuur welbekende, Friese stoelklok met lange slinger in het beheer van het Museum berust.

Foto 2a - Signatuur Haagse klok, Pieter Visbagh, ca. 1685 (Collectie MNU)

Foto 3 - Hollandse tafclklok, Willem Bramer, ca. 1685 (Collectie MNU)

Foto 3a - Uurwerk Hollandse tafclklok, Willem Bramer, ca. 1685 (Collectie MNU)

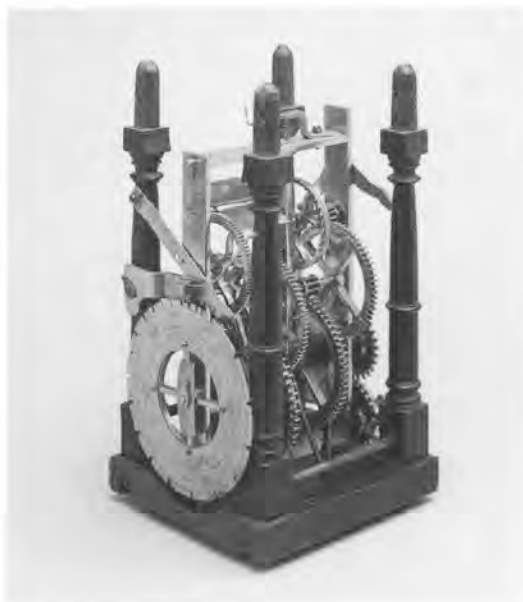

Foto 4 - Zaanse armeluis klok, 1717 (Collectie MNU)

Boom-Time

In 1993 voorzag de Stichting Boom-Time in een structurele aanvulling van het overzicht van de ontwikkeling van het Nederlandse uurwerk dankzij langdurig bruikleen van twee vroege slingeruurwerken van onder meer Severijn Oosterwijck (ca. 1660), alsmede een Groninger 'meidenklok'. Buitenlandse uurwerken van Louis le Verroux en Edmund Appley bieden een goed vergelijk met Nederlandse tegenhangers. In deze tijd werd de museumruimte aanmerkelijk uitgebreid om de presentatie beter gestalte te kunnen geven. In een notitie uit 1992 heet het: "Het zal geen enkele moeite kosten het hele pand zinnig te vullen met

Foto 4a - Uurwerk Zaanse armeluis klok, 1717 (Collectie MNU)

onze collectie en met datgene wat wij nu niet in huis kunnen hebben." De bruikleen van de Stichting Boom-Time zou worden uitgebreid met tien buitenlandse reisklokjes, een scheepschronometer van Howü, een vroege staande klok van Isaac Hasius (ca. 1710) en een tafelklok van Jan Bernardus Vrijthof (ca. 1740). De volledige collectie Boom-Time is dankzij de heldere publicatie 'Tijd voor klokken' goed ontsloten.

Schenkeningen en aankopen

Naast de basis van de collectie van het Museum van het Nederlandse Uurwerk, gelegd door de stukken uit de voormalige Collectie Van der Molen, kon het bezit worden versterkt door incidentele aankopen en schenkingen. Hierin speelt de Vereniging Vrienden van het Museum van het Nederlands Uurwerk een belangrijke rol, naast ruimhartige particulieren en instellingen. Uit privé-bezit werden zo in 1988 en 1992 staande horloges verworven van resp. Paulus Bramer & Soon (ca. 1750) en Steven Hoogendijk (ca. 1730), alsmede een Friese staartklok met figuurmechaniek, voorstellende het Abrahamsoffer, naast kleinere schenkingen als uurwerkmakersgereedschap en meerdere (voornamelijk Engelse) vestzakhorloges. De aanschaf van een vestzakhorloge van Steven Hoogendijk, een klokkenrekje en een schilderijklok met voorstelling van de Montelbaanstoren, alsook enige prenten uit de Encyclopedie van Diderot, was mogelijk dankzij steun van de Vereniging Vrienden. Bij het 25-jarig jubileum verwierf het Museum van het Nederlandse Uurwerk maar liefst vijf Nederlandse spijlhorloges uit de voormalige Collectie Dr. Bodo Slingenberg. Het betreft zakuurwerkjes van J. van den Brink, J. van Ceulen le Jeune, J.P. Kroese, G. Rensman en C. Uyterweer. Uit de nalatenschap van oud-bestuurslid prof. dr. L. H. van der Tweel verwierf het museum reeds eerder een vestzakhorloge van J.P. Kroese. Deze recente schenkingen vormen een welkome vervanging van eerdere tijdelijke bruiklenen uit de Collecties J.L. Jonker (Nederhorst den Berg) en D. van Zijp (Zaandam). Voor deze horloges zal een aparte vitrine worden ingericht.

Onderhoud en restauraties

Het dagelijks onderhoud van de collectie en de langdurige bruiklenen vond en vindt in eigen beheer plaats. Achtereenvolgens waren hiervoor verantwoordelijk de beheerders: mevrouw Kamstra, de heren J. Warmerdam en L. Aten, mevrouw N. Huisman, de heren K.J. Waterman en P. van Leeuwen, bijgestaan door meerdere Vrienden. Daarnaast werden incidenteel

restauraties verricht door de heer T. Daelmans, mevrouw D. van Dantzig, de heren H. Grahame, M. Spaander en A. Stevens en de restauratie-ateliers van Museum Boerhaave en het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement.

Een onvergelykbare collectie

Het verzamelbeleid is in 1998 vastgelegd in het beleidsplan 'MNU Beter bij de tijd'. Lacunes worden zoveel mogelijk ingevuld door bruiklenen van collega-musea als Museum Boerhaave, het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum, Stedelijk Museum de Lakenhal, het Zaanse Museum (collectie Z.O.V.), het Nederlands Openluchtmuseum en het Historisch Museum Arnhem, van stichtingen als de Erasmusstichting en het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte, alsmede van particulieren. Alleen zo is het mogelijk gebleken een samenhangende presentatie te bieden van dit belangrijke stuk Nederlands cultureel erfgoed.

Dr. J.J. Haspels, directeur-conservator van het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement in Utrecht, liet zich in 1985 in de lokale pers uit over het met sluiting bedreigde Museum aan de Zaanse Schans: "We kunnen trots zijn op de grote rol die Nederland heeft gespeeld bij de ontwikkeling van de klokken. Maar dat brengt ook de logische consequentie met zich mee dat wij een goed overzicht moeten geven van dat stukje ontwikkeling." Het unieke van de collectie aan de Zaanse Schans is, volgens Haspels, dat er speciale aandacht wordt besteed aan Nederlandse klokken uit de zeventiende eeuw. "Er zitten echt topstukken bij de collectie. Op dit deelgebied is er geen vergelijkbare collectie in Nederland". In zijn rede bij de heropening van het Museum op 5 september 1986 stelde prof. dr. ir. R. Plomp: "Ik acht het daarom zeer terecht dat het behoud van een uurwerkmuseum in de Zaanse Schans als van essentieel belang werd gezien. Een museum waar niet alleen de ontwikkeling van de klok wordt getoond, een ontwikkeling waarbij Nederland zo nauw betrokken is geweest, maar ook de belangwekkende bijdrage die de eigen streek in vroeger eeuwen hieraan heeft gegeven." Met de heropening meende Plomp dat de spreuk 'Nu elck syn sin' inderdaad tot haar recht is gekomen.

Nieuwe Presentatie

In het kader van het 25-jarig jubileum is op initiatief van conservator-beheerder, de heer P. van Leeuwen, mede dankzij de inzet van vrijwilligers en Vrienden van het Museum, een algehele herinrichting van de vaste presentatie doorgevoerd. Hierbij is gelet op een

Foto 5 - Twentse stoofklok, ca. 1735 (Collectie MNU)

betere cultuurhistorische ordening met aandacht voor de logistieke eisen. Zo zijn de uurwerken binnen de vier museumvertrekken samengebracht rond een achttal thema's: Elementaire tijdmeters: Waag en balanswiel, Het slingeruurwerk, Carillons, De stoelklok, De Zaanse klok, Het staand horloge en De staartklok. Het Museum van het Nederlandse Uurwerk (MNU) hoopt aldus een nog breder publiek aan te kunnen spreken tijdens rondleidingen en individueel bezoek. Als sterkste troef blijft, ook na 25 jaar, onverlet de presentatie van lopende uurwerken in een historische ambiance, die recht doet aan de Gouden Eeuw van het Nederlandse uurwerk. Hoogste tijd dus voor een (hernieuwd) bezoek aan het Museum van het Nederlandse Uurwerk!

Foto 6 - Friese stoelklok, Bauke Haanstra, 1736 (Collectie MNU)

De opmerkelijke wedergeboorte van een torenuurwerk

door: T. Daelmans en dr. J.J. Haspels

Het heldere geluid van het slaan van een torenuurwerk met carillon is voor velen een aangename gewaarwording. Vaak wekt het gevoelens van nostalgie op en doet het denken aan een bezoek, in de kinderjaren, aan een grote stad met een toren, waaruit de klanken zich, temidden van het stadsrumoer, verspreiden over de stad. De belangstelling om de bestaande torenuurwerken operationeel te houden neemt toe en velen spannen zich in om de bestaande torenuurwerken, in hun oorspronkelijke uitvoering, te behouden. Verscheidene klokkenliefhebbers zijn dan ook alert op oude torenuurwerken, waar ze zich dan ook bevinden en in welke staat ze dan ook zijn. Als ze door ouderdom verstomd

zijn, tracht men ze weer tot leven te roepen. Dit artikel beschrijft hoe een enthousiaste speurder onderdelen, die niet méér waren dan "een hoop roestige ijzeren delen", vond en herkende en vervolgens hoe hieruit een torenuurwerk, met carillon en beiaard, in oude staat werd teruggebracht. Dit verhaal zal het hart van iedere klokkenliefhebber sneller laten kloppen. Het hier bedoelde en inmiddels geheel gerestaureerde torenuurwerk staat nu, als blikvanger, in het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement in Utrecht en het begroet de bezoeker bij het binnenkomen met zijn regelmatig tikken en het aankondigen van de uren. Het relaas verhaalt, met name, hoe door speurzin, kennis, ervaring en vakmanschap het einddoel werd bereikt.

Een zeer boeiend verhaal; maar alvorens in het bijzonder aandacht te schenken aan de technische uitvoering van de restauratie en aan de vele, daarbij op te lossen vragen, laten we eerst gaarne de ontdekker van het uurwerk, dr. J.J. Haspels, aan het woord. Dr. J.J. Haspels is directeur/conservator van het Museum van Speelklok tot Pierement te Utrecht.

Foto 1- Het begin; de restanten van een uurwerk uit omstreeks 1580

De Redactie

De vondst

door: dr. J.J. Haspels.

Enige jaren geleden liepen mijn vrouw en ik, tijdens een zomers weekend, langs de fraaie havenzijde van het stadje Zierikzee. Mijn aandacht werd getrokken door een paar werklieden, die in de historische bebouwing aan het haveneinde bezig waren, en ik vroeg ze om een kijkje te mogen nemen. Om een lang verhaal kort te maken: In een hoek op een zolder lag een hoeveelheid ongesorteerde, ernstig verroeste raderen en frame onderdelen die eens een paar smeedijzeren uurwerken met slagwerk geweest waren. Via een officieel verzoek - en de verzekering dat het Museum deze incomplete restanten weer tot leven zou wekken - werden wij eigenaar van wat thans een van

de spectaculaire stukken van de collectie is.

Afspraken werden gemaakt om de honderden kilo's oud roest te komen halen en te transporteren naar Utrecht. In het Museumdepot werd het grootste uurwerk - de aanwinst betrof de restanten van twee openbare uurwerken - in kaart gebracht en met enig passen en meten provisorisch in elkaar gezet. Het betreft hier een ijzeren frame, waarbinnen drie afzonderlijke raderwerken waren aangebracht; het gaand werk (de eigenlijke tijdmetende), het uurslagwerk en het halfuurslagwerk. Mede tengevolge van de incompleetheit - hele raderen en hefboomen misten - hadden we een relatief grote vrijheid in de opzet en uitvoering van het herstel. We besloten om de resterende uurslagwerkonderdelen te completeren met een versteekbare speeltrommel van het type, zoals zich dat reeds in de 15e eeuw ontwikkeld had. Verder om het gaand werk terug te bouwen naar het zogenaamd spillegang met foliotsysteem.

Zo ontstond, binnen de vier smeedijzeren hoekstijlen, de historische drie-eenheid "uur-slag-speelwerk", een specifiek Nederlands gegeven.

De voorbereiding van de restauratie

In de Museumwerkplaats is het frame met vele hamerslagen (en soms nauwelijks minder verwensing) wederom in elkaar gezet. Ik maakte detailtekeningen van bestaande en nieuw te vervaardigen onderdelen en wendde mij hiermede tot de Fa. Toine Daelmans Luidklokken en Torenuurwerken te Helmond, die op haar beurt de naburige smederij van vader en zoon Van Baars te Asten in de arm nam.

De heer T. Daelmans trad als hoofdaannemer op.

Tot zover het relaas van dr. J.J. Haspels.

De technische restauratie

door: T. Daelmans

De basis van de restauratie was de door dr. J.J. Haspels opgestelde specificatie en een aantal schetsen. De voornaamste punten van de specificatie waren:

- een torenuurwerk te realiseren met een uurslagwerk en carillon.
- een gaand werk met een lepelgang en foliot te bouwen.

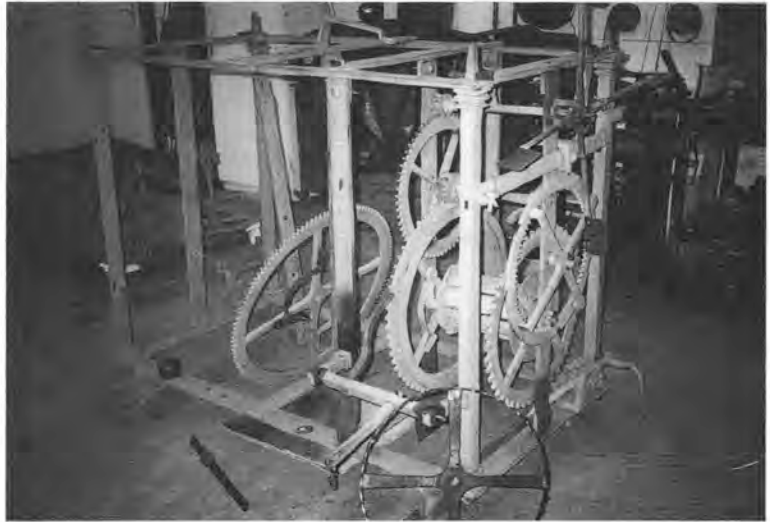

Foto 2 - De toestand na het schoonmaken van de kooi, de raderen etc.

- zoveel mogelijk de oude onderdelen te gebruiken.
- nieuwe onderdelen te vervaardigen in de oude stijl.
- een carillonspeeltrommel met omgeving voor 10 klokken te maken.
- het realiseren van handspel op 18 klokken en een uurslagklok.

Foto 3 - De ophanging van de lepelas met foliot.

(Foto: Nationaal Museum van Speelklok tot Pterement)

Antiek De Spil

Cantonlaan 9
3742 CH Baarn
Tel. 035 542 65 30
Fax 035 542 65 31

ANTIEKE KLOKKEN

inkoop / verkoop
reparatie en restauratie

volgens afspraak

H. J. Schut Antiek

Inkoop, verkoop en restauratie van antieke klokken

Kleine Cord 85 6811 HL Arnhem

Telefoon/Fax 026-351 26 34

Tijdens de restauratie kwamen er uiteraard nog vele detailvragen over de uitvoering naar voren, waarover beslissingen moesten worden genomen. Gedurende de restauratie was er dan ook nauw overleg met dr. J.J.Haspels en de siersmeden vader en zoon Van Baars, die het smeedwerk voor hun rekening namen.

Het oude uurwerk stamt uit omstreeks 1580. Bij de constructie werden voor de verbinding van de losneembare onderdelen spieën gebruikt en werden de vaste verbindingen geklonken. Dit had tot gevolg dat dezelfde technieken bij de restauratie moesten worden gebruikt.

Foto 1 geeft een beeld van de beginsituatie. Foto 2 toont de kooi met een aantal raderen etc., na het schoonmaken. (Tijdens het schoonmaken kwam een opschrift te voorschijn, luidende: "RD vd Bijl 1887 te Zierikzee").

De eerste aandacht ging uit naar het uurwerk, dat is opgebouwd uit twee vierkante enigszins afgeronde assen, met een lantaarnrondsel zoals toen algemeen gebruikelijk was. Hoewel het uurwerk zeer waarschijnlijk na 1658 (Huygens) was omgebouwd tot een slingeruurwerk, werd toch besloten het terug te restaureren tot een uurwerk met een lepelgang en foliot. Om dit te realiseren moesten een aantal onderdelen worden ontworpen en vervolgens vervaardigd en wel: het kroonrad, de rechte lepelas met de lepels, de ophanging van de lepelas, de lagering van het kroonrad en de lepelas met het foliot. Alles in de oude stijl en met de gebruikelijke versieringen. Foto 3 geeft een goed beeld van de ophanging van de lepelas en het foliot met de twee loden gewichten, waarmee het tempo kan worden geregeld. Door wijziging van de hoek van de ophanging kan een primitieve soort "fijnregeling" worden geëffectueerd.

Het kroonrad heeft 45 tanden en werd vervaardigd van een strip (dik 2 mm en hoog 32 mm), waarbij de ruimte tussen de te vormen tanden werd weggesneden door middel van een hogedruk waterstraal! De strip werd vervolgens rond gewalst, de spaken werden aangebracht en verbonden met de naaf van het lantaarnrondsel op de tweede as.

De houten opwindtrommel was uiteraard verdwenen en op basis van de nog aanwezige smeedijzeren trommel van het slagwerk werd een nieuwe trommel ontworpen en vervaardigd. Het opwinden van het uurwerk, dat in het midden van de kooi staat, geschiedde en geschiedt door middel van een ring, verbonden met de opwindtrommel. Bij de beproeving bleek dat voor de aandrijving slechts een gewicht van 6 kg nodig is bij een uitslag van het foliot van vrijwel 90°.

Foto 4 - Detail van het slagwerk, met het uurslagrad en de uitlicht-as tussen carillon en slagwerk.

Het slagwerk was nog nagenoeg compleet aanwezig, zoals ook te herkennen is op foto 2. Het slagwerk is opgebouwd uit 3 assen. Het uurslagrad bevindt zich aan de buitenzijde van de kooi en wordt aangedreven door een rondsel op de trommelas. Naast het schoonmaken was alleen de gebruikelijke restauratie van een oude en gedeeltelijk versleten lagering noodzakelijk. Zelfs de oude

Foto 5 - Detail van de speeltrommel. Duidelijk zijn de geklonken uiteinden van de strippen zichtbaar.

windvleugel kon na restauratie weer worden gebruikt. De lichter van het slagwerk met de ondersteuning, die met behulp van spieën aan de kooi gemonteerd moet worden, was ook nog aanwezig. De verbinding tussen het carillon en het uitlichten van het slagwerk ontbrak en werd dus vernieuwd.

Foto 4 geeft enige details. Op deze foto zijn het uurslagwerkkrad en de verbindende lichter, tussen carillon en slagwerk, goed te herkennen.

Voor het opwinden van het slagwerk werd op de smeedijzeren trommel een groot tandrad met vierkante tanden bevestigd, dat door middel van een lantaarnrondsel met slinger kan worden rondgedraaid; de oude klassieke manier van opwinden.

Bij de beproeving bleek dat voor de aandrijving een gewicht van 22 kg voldoende was.

Veel meer aandacht moest worden besteed aan de uitvoering van het carillon met als zwaartepunt de speeltrommel.

De eisen aan de speeltrommel waren door dr. J.J. Haspels opgesteld in overeenstemming met de 10 klokken die het carillon vormen.

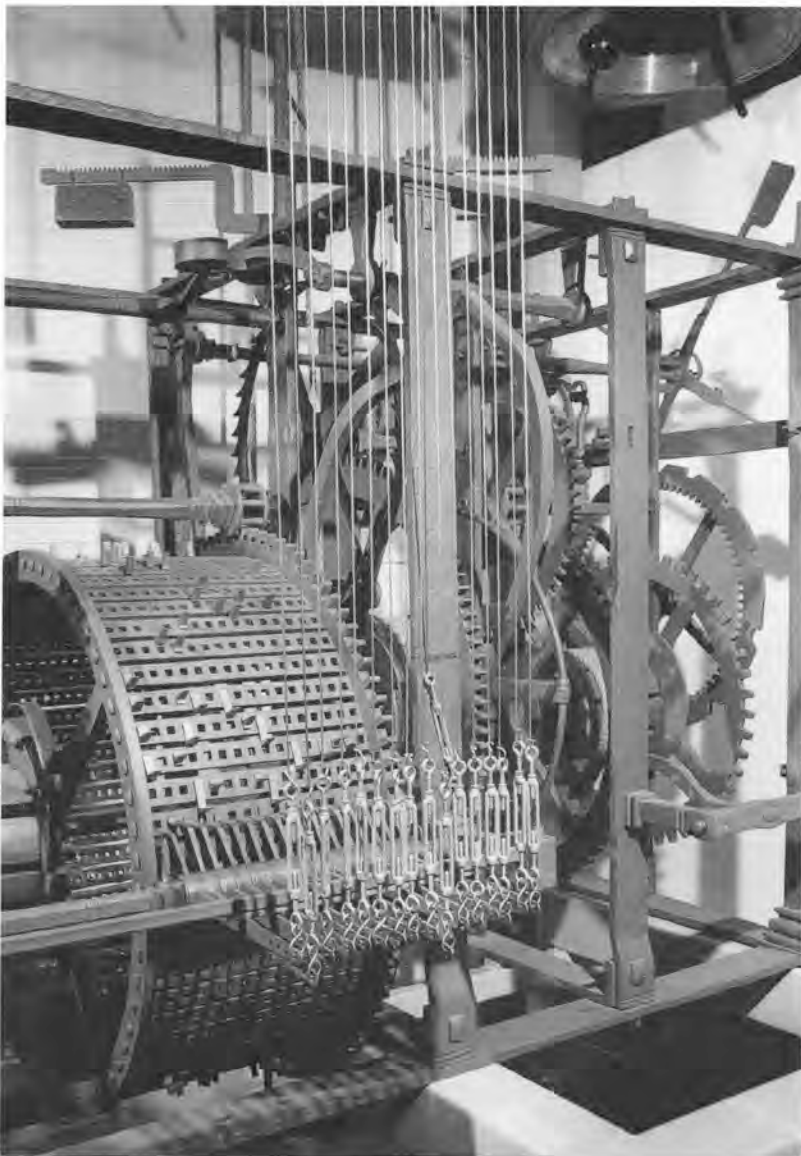
De uitvoering van de speeltrommel in oude stijl bestaat uit 64 strippen. Iedere strip bevat 16 gaten voor het insteken van de pennen om de klokken te laten slaan en de melodie te laten klinken. De opbouw van de trommel bestaat uit twee grote ringen.

Omdat er hoge eisen aan de muziekkwaliteit werden gesteld, werd gekozen voor waterstraalsnijden. Hiermee kan bereikt worden dat de linker- en rechterkant van de speeltrommel (op de tanden na) exact gelijk zijn, inclusief de spaken, waardoor er geen enkele speling in de trommel zit.

In de ringen werden, door middel van een hogedruk waterstraal, 64 gaten uitgesneden, waarin de verjongde uiteinden van de strippen passen. Deze werden warm vastgeklonken in de ringen (foto 5). Aldus ontstond een stevige speeltrommel (diameter 750 mm). Eén van de grote ringen is voorzien van een tandkrans voor de aandrijving van de eerste tussenas. Deze tandkrans werd eveneens door middel van een hogedruk waterstraal gesneden. De trommel, met vier spaken, is gelagerd op een as die eveneens de opwindtrommel draagt. Deze trommel werd uit smeedijzer vervaardigd en de trommel draagt aan het uiteinde een tandrad met vierkante tanden voor het opwinden van het carillon.

Het carillongedeelte bestaat uit drie assen, waarvan de laatste de windvleugel draagt. Hier kon gebruik worden gemaakt van de nog aanwezige oude assen, maar deze moesten wel verlengd worden. Voor de aandrijving van het carillon met speeltrommel is een gewicht van 40 kg noodzakelijk.

Foto 6 - Detail trommelspeelwerk met klavier.
(Foto: Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement)

Het uitlichten, voor het laten lopen van het carillon, geschiedt door het grondrad van het uurwerk, dat op het juiste moment een lichter aan de voorzijde van de kooi opheft. Een hiermede verbonden lichter ontgrendelt een pen aan de zijkant van de speeltrommel, waardoor de trommel in beweging komt. Aan het einde van de speellengte van de trommel licht deze, door een pen op een spaak, de verbindingslichter tussen carillon en slagwerk op en ontgrendelt het slagwerk (zie ook foto 4). Deze nieuwe verbindingslichter, aan de achterzijde van de kooi, werd in de oude stijl vervaardigd en wordt door een elegante bladveer, steunend op de verticale achterplaat van de kooi, in de juiste stand gedrukt.

Aansluitend werd het klavier vervaardigd (foto 6), waarmede de hamers van de klokken op het juiste moment worden gelicht en na het passeren van de pen op de speeltrommel, de klok slaat.

Tot zover in het kort de restauratie van het oude torenuurwerk, waarbij veel studie en veelvuldig overleg nodig was om weer een werkend antiek torenuurwerk met carillon en slagwerk te verkrijgen. De restauratie, in al zijn aspecten, heeft dan ook bijna 12 maanden in beslag genomen.

Nadat dit deel gereed en beproefd was, moest in een zeer hoog tempo de toren voor de ophanging van de 18 klokken worden gerealiseerd. Hiervoor werd eerst een ontwerp gemaakt. Dit omvatte niet alleen de ophanging van de klokken en het onderbrengen van het uurwerk, maar eveneens de gehele tracteur. Dit is duidelijk te herkennen op foto 7, waarop de geheel gemonteerde klok, zoals deze staat opgesteld in het Museum, getoond wordt.

In totaal werden er, buiten de grote slagklok, bedient door het slagwerk, 17 klokken geïnstalleerd. Hiervan zijn er 10 verbonden met de speeltrommel. Van deze 10 klokken zijn er 7 voorzien van twee hamers, zodat een snelle herhaling van de noten mogelijk is. Alle geïnstalleerde klokken, ook de grote slagklok, hebben een klepel.

Naast het carillon werd aan de zijkant een speelklavier gerealiseerd, met een tracteur naar de klepels, zodat alle 18 klokken manueel bespeeld kunnen worden. Het lukte om binnen 4 weken de toren gereed te maken en het geheel in het Museum in Utrecht te monteren, in werking te stellen en op een feestelijk wijze in gebruik te nemen.

Terugziende is te stellen dat het toch wel een grote uitdaging was om vanuit de restanten van een zeer oud torenuurwerk een werkend torenuurwerk met slagwerk en

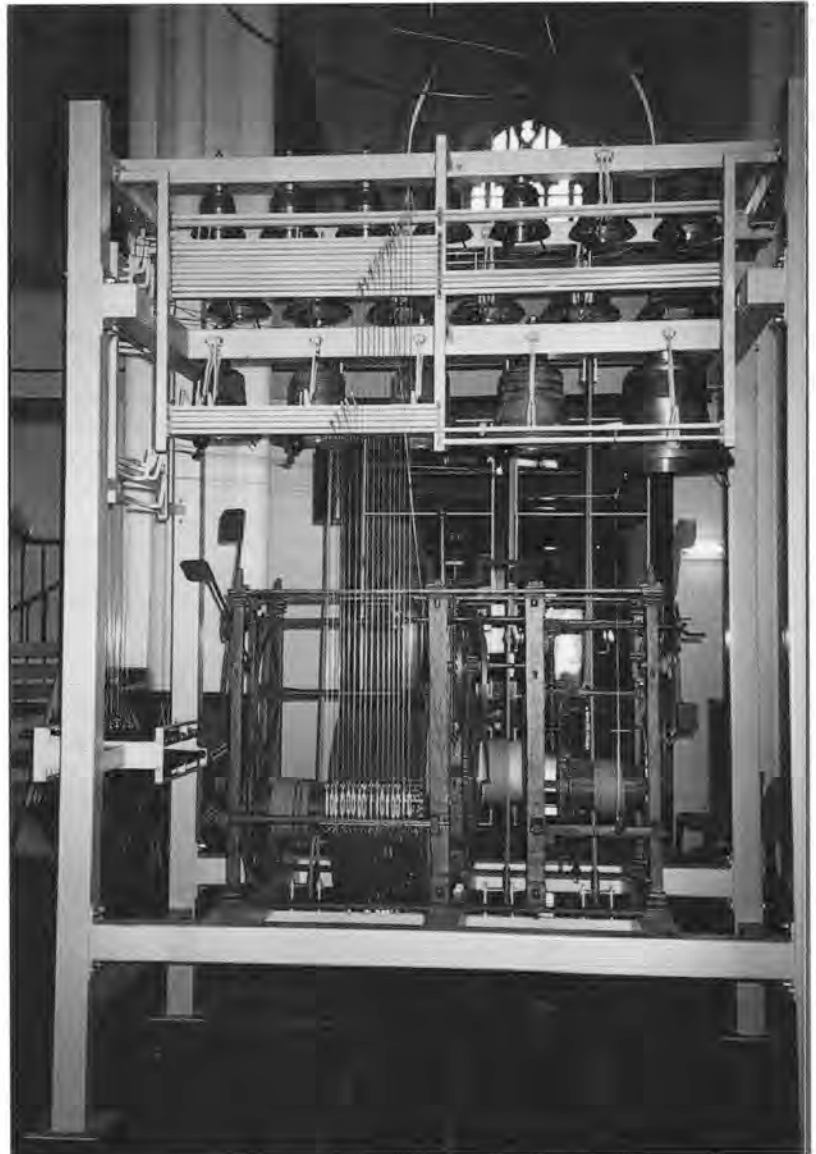

Foto 7 - De gemonteerde klok met carillon opgesteld in het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement.

carillon te realiseren. Het heeft heel wat tijd en inspanningen gekost maar het was ook een genoeg een dergelijke uitdaging te aanvaarden en tot een goed einde te brengen.

De uitwisseling van kennis tijdens de restauratie is als zeer positief ervaren. Met deze restauratie is tevens aangetoond dat we de oude technieken, kennis en kunde toch nog beheersen, hetgeen ten nutte komt aan toekomstige restauraties.

Naschrift

Een uitvoerige beschrijving van het muzikale gedeelte van deze torenuurwerkinstallatie is te vinden in: Van Speelklok tot Pierement, no 41, juni 1999. (verkrijgbaar in de winkel van het Museum)

Schrijf ook eens

De Redactie nodigt alle leden van de bij de Federatie Klokkenvrienden aangesloten verenigingen van harte uit de pen eens op papier te zetten. Tot nu toe worden de artikelen veelal geschreven door een betrekkelijk kleine groep min of meer 'vaste' schrijvers. Toch moet er veel meer kennis aanwezig zijn. Aarzel niet, schrijf het op.

Natuurlijk bepaalt de Redactie of een artikel geschikt is voor plaatsing en wel aan de hand van een aantal criteria.

Vanzelfsprekend moet het stuk gaan over uurwerken of tijdmeting. Het is ook plezierig als het niet te specialistisch is en dus geschikt voor een brede groep lezers. Veel, heel veel kennis over onze hobby ligt inmiddels in boeken vast. TIJDSchrift probeert zoveel mogelijk nieuwe zaken naar voren te brengen al kan het natuurlijk ook nuttig zijn om het bestaande nog eens anders te formuleren of om kennis, die alleen uit zeldzame publicaties is te halen, opnieuw op te schrijven. Het eindoordeel is aan de Redactieraad, die uit deskundigen op verschillende terreinen bestaat. Mocht deze een artikel niet geschikt achten - hetgeen tot nu toe zeer weinig is voorgekomen - dan wordt dit uiteraard gemotiveerd. Het kan ook zijn dat er wijzigingen of inkortingen worden voorgesteld.

Sommige klokkenvrienden beschikken over veel kennis en ervaring maar achten zichzelf niet hoog als het er op aankomt iets op te schrijven. Dat is jammer, want de Redactie is gaarne bereid om van een vakkundig, maar misschien stijf of taalkundig niet geheel correct geschreven stuk een vlot lopend geheel te maken.

Plaatsing van artikelen geschiedt in principe wel op volgorde van binnenkomst maar dat is slechts een zeer algemene regel. In de praktijk zijn er diverse andere factoren van belang. Zo moet de redactie er op letten dat ieder nummer van TIJDSchrift divers van inhoud is. Als er meer artikelen over één onderwerp zijn binnengekomen, moet er dus een keuze in de volgorde van plaatsing worden gemaakt. Voorts streeft de eindredacteur ernaar om het blad er leesbaar en fatsoentijk uit te laten zien. Dat kan ook bij de opmaak noodzaken tot keuzes en soms past iets gewoon niet: als er nog drie pagina's te vul-

len zijn, moet een artikel van vier pagina's een nummer opschuiven.

Daar komt nog bij dat mededelingen die aan tijd gebonden zijn, zoals aankondigingen van tentoonstellingen, vergaderingen, e.d., natuurlijk altijd voorrang hebben.

De afgelopen jaren heeft de Redactie steeds, soms net op tijd, voor ieder nummer van TIJDSchrift voldoende kopij binnen gekregen. Maar om wat meer kopijvoorraad te krijgen zou het plezierig zijn als ook anderen zich eens aan het schrijven zetten!

Museumnieuws Buitenland

Uhrensammlung Kellenberger, Winterthur

door: ir. L.C.F. Plessen

In het Gewerbemuseum te Winterthur wordt, sinds september 2001, naast de permanente klokkenexpositie, de z.g. "Uhrensammlung Kellenberger", nog een prachtige collectie uurwerken, voor onbepaalde tijd, tentoongesteld.

Deze tentoonstelling, die de naam "Studiensammlung" kreeg, is bedoeld voor de echte uurwerkkliefhebbers. De expositie vindt plaats in een aparte zaal en is slechts op verzoek te bewonderen. Belangstellenden kunnen zich wenden tot de baliemedewerkers van het Museum, waarna men toegang krijgt.

De "Studiensammlung" omvat ca. 50 objecten, waaronder Franse, Italiaanse en Engelse lantaarnklokken, Franse pendules en - wandklokken, Neuchâtel-pendules, ijzeren uurwerken en zelfs een Zaanse klok!

De "Uhrensammlung Kellenberger" en de "Studiensammlung" werden ook bezocht tijdens de uurwerk-studiereizen naar Zwitserland in oktober 2001 en zullen ook in april 2002 op het programma staan (zie elders in dit nummer).

Het jubileumjaar van het Museum van het Nederlandse Uurwerk en zijn Vriendenvereniging heeft een groot aantal evenementen gekend en is daardoor een bijzonder vruchtbaar museumjaar geworden. De wisselexpositie "Nu elck syn sin; Zaanse Uurwerken uit de 17e en 18e eeuw", die inmiddels is afgelopen, heeft veel waardering geogst. Wij danken de bruikleengevers die ons in staat gesteld hebben een dergelijke bijzondere collectie te hebben mogen tonen.

De reeks zondagmiddaglezingen, die steeds in de Verkadezaal van het Zaanse Museum werden gehouden, met na afloop een wandeling naar het Museum en een informele bijeenkomst met de spreker en bezichtiging van de jubileumtentoonstelling, heeft veel waardering gekend. De zeer afwisselende lezingen hadden alle iets bijzonders, waarmee zij zich onderscheidden.

In de eerste lezing, tijdens het weekeinde van de opening van de tentoonstelling "Nu elck syn sin: Zaanse uurwerken uit de 17e en 18e eeuw", verhaalde de heer A. Stevens, restaurateur van Nederlandse klokken, over de restauratie van de zaagklok, uit 1678, van Kornelis Michielszoon Volger. Deze klok was het topstuk van de jubileumtentoonstelling.

Bij de tweede lezing, op zondag 20 mei, hield de heer M. Spaander, restaurateur te Zutphen, een lezing over klokken met speelwerk, met als voorbeeld de staande klok van Reijn de Jong, Westzaan, waarvan hij het speelwerk op de dag zelf restaureerde en de resultaten vooraf en achteraf met zijn computer kon laten horen.

Bij de derde lezing, op zondag 24 juni, behandelde mr. L.C. van der Plas "Zaanse klokken en Franse en Engelse lantaarnklokken" met, na afloop, een minitentoonstelling van lantaarnklokken in het museumgebouw.

De vierde lezing over Nederlandse speelklokken, op zondag 23 september, werd door de heer J.J. Haspels gegeven, conservator/directeur van het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement te Utrecht, met als letterlijk klapstuk de replica van de "nef", een renaissance-schip/klok met een mechaniek, dat niet alleen muziek produceert, maar ook ter ere van het 25-jarig jubileum een kanon afschoot.

De laatste in de reeks zondagmiddaglezingen was 21 oktober. Deze werd gehouden door mevrouw C. Rogge van Monumentenzorg te Alkmaar. Mevrouw Rogge legde op boeiende wijze de relatie tussen de Zaanse klok en de Zaanse binnenhuis- en buitenhuisarchitectuur.

De video-opname van de uurwerken-expertisedag, die op zaterdag 21 april in het Museum werd gehouden, is inmiddels gereed. Van deze dag, met medewerking van de klokkenexperts F. Kats en M. Crijns, bekend van het programma "Tussen Kunst en Kitsch", is door de AVRO-opnameploeg een videoverslag samengesteld van 55 minuten. Dit verslag is in het Museum (ad fl 49,50) te verkrijgen.

Voor het volgende seizoen bestaat het voorname een wisseltentoonstelling te wijden aan uurwerkmakersgereedschap, getiteld: **"OVER RADEREN EN RONDELS; het ambachtelijk gebruik van uurwerkmakersgereedschap"** (vanaf 21 april tot 31 oktober 2002). Zoals bekend, heeft het Museum van het Nederlandse Uurwerk zelf ook een niet-onaanzienlijke collectie gereedschap, waaraan wij in deze tentoonstelling aandacht willen schenken en waarvan wij de documentatie willen bijwerken. Het is de bedoeling in de wisseltentoonstelling duidelijk te maken hoe het uurwerkmaken, vanaf de 14e eeuw tot de 19e eeuw, zich ontwikkelde van handwerk, via productie met gespecialiseerd uurwerkmakersgereedschap in de 18e eeuw, tot industriële productie in de 19e eeuw.

Gegevens over het Museum en de wisseltentoonstelling zijn ook te vinden op het INTERNET via

<http://go.to/mnu> <http://go.to/mnu>
(Engelstalig <http://go.to/dutchclock>),
via <http://antique-horology.com> en via
de algemene horology site
<http://www.horology.com>.

prof. dr. ir. C.A. Grimbergen,
voorzitter van het Bestuur van de Stichting
"Museum van het Nederlandse Uurwerk"

Adres Museum:
Kalveringdijk - Zaanse Schans, Zaandam.
Tel.: 075-617 9769.

Openingstijden: Vanaf 1 november tot 1
maart, alleen in het weekeinde 10.00 -
17.00 uur. De rest van het jaar dagelijks
10.00 - 17.00 uur.

Klokcontact Zaandam

De komende twee bijeenkomsten - waar vragen over klokken gesteld kunnen worden en wederzijdse informatie kan worden uitgewisseld - worden gehouden in het Museum van het Nederlandse Uurwerk van 10 - 12 uur op: zaterdag 12 januari
zaterdag 16 maart

VERENIGINGSNIEUWS "A.H.S."

De "Dutch Section of the Antiquarian Horological Society" (A.H.S.) heeft het volgende programma voor 2002 samengesteld.

Zaterdag 9 februari, 14:00 uur restaurant "De Engel" in Houten: "Bring and Discuss" bijeenkomst. Alle leden en niet-leden mogen een (bijzondere) klok meebrengen en in de groep wordt getracht alle vragen te beantwoorden.

Eind maart. Bezoek aan het paleis op de Dam in Amsterdam. Bezichtiging torenuurwerk o.l.v. een deskundige. De exacte datum wordt later bekend. Er is plaats voor een beperkte groep. Nadere informatie en aanmelding in de maand februari bij K. Roscam Abbing, tel. 023-5292501.

Donderdag 30 mei, Sotheby's, De Boelelaan 30, Amsterdam. Ontvangst om 15:00 uur. Voorbezichtiging voor de veiling 3 juni.

Onder genot van een drankje en de deskundige leiding van drs. J. Meis kunnen de klokken in alle rust door de klokkenvrienden bekeken worden.

Zaterdag 21 september, 14:00 uur, restaurant "De Engel" in Houten. Lezing met als titel "Duivensport, duivenmelkers, duivenklokken" door de heer J. Smelik. De aanwezigen mogen een interessant exemplaar meebrengen.

Zaterdag 30 november, 14:00 uur, restaurant "De Engel" in Houten. Lezing over een nog te bepalen onderwerp. Ook de inleider wordt later bekend. Zie mededelingen in het volgende nummer van Tijdschrift. Ook bij deze lezing worden de aanwezigen verzocht een uurwerk dat aansluit bij het onderwerp van de lezing mee te brengen.

Bovengenoemde evenementen zijn toegankelijk voor alle leden van de Verenigingen die samen de Federatie vormen.

M.H. Schreurs, antiquair

RIJKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42
4811 XJ BREDA
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:
maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

Venema Antiques

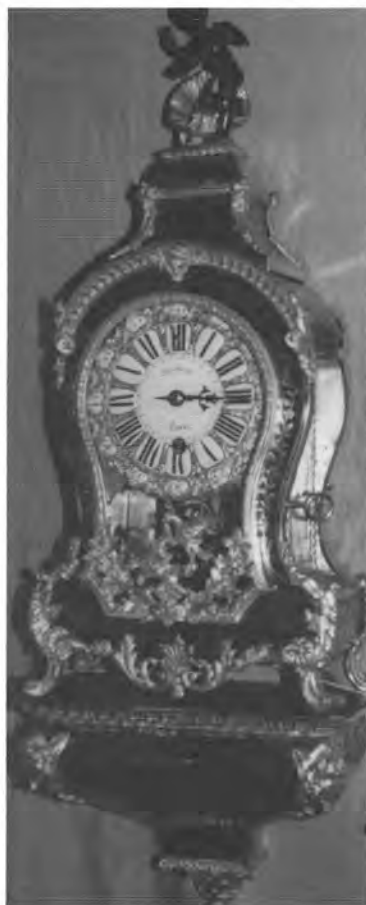
IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELN**

Rijksweg 20
6996 AC Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 473465
Telefax 0313 - 471633

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00 - 18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

Antiek import Budde

ANTIEKE KLOKKEN
Grote sortering in elke prijs
INKOOP - VERKOOP - RESTAURATIE

Biesterweg 74 - Eindhoven
Telefoon 040-2115764

door: mevr. drs. G.W.M. Jager

Expositie "klokkenkleedjes"

"Klokkenkleedjes", met een geborduurde voorstelling of kunstig uit papier geknipt, worden voornamelijk over de kap van Friese (staart)klokken gehangen. Het is al een populair gebruik in de noordelijke provincies vanaf de tweede helft van de 19e eeuw. De motieven en patronen, ontleend aan de traditionele merklappen, zijn vaak spiegelbeeldig op de uiteinden van de kleedjes aangebracht. Op de expositie zijn ruim 100 voorbeelden te zien. Het is voor het eerst dat dit fenomeen nader wordt belicht.

De expositie duurt van 14 oktober 2001 tot 18 februari 2002 en is te bezoeken in:

Het Nederlands Goud-, Zilver en Klokkenmuseum te Schoonhoven
Kazerneplein 4,

Tel. 0182 - 385 612

Openingstijden:

dinsdag t/m zondag van
12.00 uur tot 17.00 uur

Gesloten op 1e Kerstdag en Nieuwjaarsdag.

N.B.

Dank aan de klokkenvriend die een artikel over klokkenkleedjes opstuurde uit een Libelle uit 1958. Fijn dat mensen met ons meedenken. Dit wordt zeer op prijs gesteld!

*Klokkenkleedje Nederland, 2e helft 20e eeuw
(foto Rob Glastra, Schoonhoven).*

Activiteiten

In het kader van de expositie "klokkenkleedjes" zullen de volgende activiteiten plaatsvinden:

Koffie-lezingen vonden/vinden plaats op de volgende donderdagochtenden tussen 10.00 uur en 12.00 uur in het Museum. Kosten: f 15,— (inclusief bezoek aan de tentoonstelling en het Museum, koffie en koek)

- 22 november 2001

Mevrouw J. Pasterkamp, secretaris van de Vereniging van Knipkunst:

Het verhaal over geknipte klokkenkleedjes
- Achtergronden en demonstratie.

- 13 december 2001

Mevrouw J. Visser, verzamelaar en publicist van merklappen:

De oude merklappen als voorbeeld - Over de symboliek en allegorische betekenis van merklapmotieven op klokkenkleedjes.

- 10 januari 2002

Mevrouw S. de Zoete, deskundige op het gebied van huishoudtextiel:

Oud textiel thuis - Over materialen, motieven en textiel in het dagelijks gebruik. Geschiedenis en actualiteit.

Demonstratie op donderdagmiddag

27 december 2001 tussen 12.00 - 16.00 uur in het Museum.

Kosten: bij de entreekosten van het Museum inbegrepen.

- 27 december 2001

Mevrouw J. Speelman, Drentse kleedjesknipster:

Excursie (onder voorbehoud)

In januari 2002 wordt er waarschijnlijk een excursie georganiseerd naar de DMC-fabriek en haar historische collectie, in het Franse Mulhouse. Bel voor informatie het Museum.

**"Het museum Schoonhoven
verzoekt de lezers van
TIJDSchrift vriendelijk de
bijsluiter bij dit nummer goed
zichtbaar op te hangen op een
plaats waar veel mensen deze
kunnen lezen.
(bijvoorbeeld VV-kantoor,
thuis voor het raam,
publicatiebord op het werk etc.)".**

Bij voorbaat dank.

Bezoek van Prins Willem-Alexander en Máxima aan Schoonhoven

Op maandag 8 oktober jl. bezocht het aanstaande koninklijke bruidspaar, kroonprins Willem-Alexander en zijn verloofde Máxima Zorreguieta, in het kader van hun kennismaking met de provincie Zuid-Holland, de Vakschool Edelsmeden en Uurwerktechniek in Schoonhoven.

Het Goud-, Zilver- en Klokkemuseum speelde hierop in met een speciale expositie. In het leslokaal van de klokkenmakers werden een aantal hoogtepunten uit de Nederlandse klokkenhistorie tentoongesteld. Uit de museumcollectie waren daar te zien: een Haagse klok uit de 17e eeuw, een Friese stoeltjesklok uit de 18e eeuw (met klokkenkleedje), een Amsterdams staatklok uit de 18e eeuw en een Friese staatklok uit de 19e eeuw (ook met kleedje). Deze presentatie illustreerde de relatie met het erfgoed uit het verleden - interessant voor Máxima, die immers de geschiedenis van haar nieuwe vaderland aan het leren is! - en benadrukte bovendien de inspirerende samenwerking tussen de Vakschool en het Museum.

Máxima en Willem-Alexander waren zeer geïnteresseerd in de klokken, maar vooral

ook in de leerlingen, die bezig waren met, onder andere, tanden in een rad zetten, montage van een pendule-uurwerk, balansas klinken, afregelen van horloges en de montage van een spiraalveer.

Beurzen

De uurwerkbeurzen van de **Verzamelaarsvereniging "De Rikketik"** zullen in 2002 gehouden worden op de volgende data:

Zondag 27 januari

Zondag 26 mei

Zaterdag 13 juli

Zondag 15 september

Openingstijden van 10.00 - 16.30 uur.

Toegangsprijs: f 5,—

Voor leden van "De Rikketik" : f 2,50

De beurzen vinden plaats in Expo Center Euretco", Meidoornkade (bedrijventerrein Doornkade) te Houten. U bereikt Houten per auto via de A27, afrit 29 "Houten".

Voor treinreizigers is er gratis vervoer vanaf de achterkant van station Houten (busje met "Rikketik"-schild).

Impressies Uurwerkstudiereis naar Zwitserland van

11-15 oktober 2001

door: prof. dr. ir. C.A. Grimbergen.

De uurwerkstudiereis naar Zwitserland, die afgelopen oktober plaatsvond, kende nagenoeg hetzelfde programma als die van april (zie voor een gedetailleerd verslag van de aprilreis Tijdschrift 01/3 pagina 20, P.W. du Mosch). Ik wil mij dan ook beperken tot een aantal impressies die ik heb opgedaan tijdens deze zeer geslaagde studiereis.

Als je een reis in gedachten neemt, waarbij alleen maar uurwerkenmusea en -collecties worden bezocht en waarbij, met een bus vol met 50 uurwerkfanaten, binnen vijf dagen meer dan 2000 kilometers moeten worden afgelegd, dan lijkt dat meer een ontbering dan een aantrekkelijke studiereis. Zonder mij er dan ook al te veel van voor te stellen, vertrok ik richting Zwitserland.

De uurwerkencollecties die er bezocht werden, vormen een uitstekende keuze van de "Sectie Reizen". Zo was de Comtoisecollectie van ongekende omvang en diversiteit, ondanks het feit deze in een privé-woonhuis was opgesteld. De stelling van de particuliere eigenaar "Es gibt nichts, was es bei Comtoise-Uhren nicht gibt"(Er is niets wat bij Comtoises niet voorkomt) werd ten volle waargemaakt door een variëteit aan échappements, wijzerplaten, aanduidingen, slagwerksystemen en muziekmechanismen. In combinatie met dit bezoek werden in de plaatselijke herberg van Wünnwil twee interessante voordrachten gehouden. Een boeiende lezing: "Elektro-Uhren in der Schweiz" door de heer J. Wyss, een autoriteit op het gebied van elektrische uurwerken, en voorts een uitleg, door mevrouw Brigitte Vinzens, conservatrice van het Museum in Winterthur, over de manier waarop ijzeren gotische uurwerken werden gemaakt. Dit laatste als voorbereiding op ons bezoek aan Winterthur de volgende dag. De "Kellenberger Uhrensammlung" in Winterthur was, sinds mijn laatste bezoek in 1996, ondergebracht in een prachtig nieuw-ingericht 'Gewerbemuseum'. De manier waarop deze collectie nu wordt geëxposeerd en de studieafdeling van de collectie spreken mij als museumman bijzonder aan

SPECIAALZAAK VOOR DE VERKOOP VAN ANTIEKE UURWERKEN

C.G. MOUTHAN

MARKTSTRAAT 32

1411 EA NAARDEN-VESTING

TELEFOON 035-694.08.43

TELEFAX 035-695.24.82

**EIGEN RESTAURATIE ATELIER
GROTE DESKUNDIGHEID**

en dwingen respect af voor hetgeen de jonge en energieke conservatrice Brigitte Vinzens heeft bereikt.

De Beyer-collectie in Zürich, die op dezelfde dag werd bezocht, is zo rijk, dat het zelfs bij de doorgewinterde uurwerkliefhebber tot een zekere verzadiging leidde.

De rondleiding in het Museum für Uhren und Mechanische Musikinstrumente in Oberhofen am Thunersee (2 km vanaf ons hotel) was daarna zeker geen teleurstelling. Het 16e eeuwse gebouw, bijzonder mooi-gelegen aan de Thunersee, is een prachtige ambiance voor wederom een uurwerkcollectie van hoge kwaliteit, met bijzondere gotische ijzeren toren- en huisuurwerken, maar ook met een rijke doorsnede van de Zwitserse uurwerken, die in de loop der eeuwen zijn gemaakt. De mechanische muziekinstrumenten en de aanstekelijke uitleg van de conservator, de heer Hanspeter Hertig, gaven aan het geheel nog een extra dimensie. Wij hadden als gezelschap al met deze combinatie kennis gemaakt op de avond ervoor, waarbij wij, tijdens het diner, in het prachtige hotel "Hirschen am See", werden vergast op zang van de heer Hertig, begeleid door een van zijn mechanische muziekinstrumenten, in gang gezet door Constance Plessen. Na het bezoek aan de Zeitglockenturm in Bern, waar een zeer interessant mechanisch uurwerk uit 1530 de astronomische wijzerplaat en de figuurmechanieken aandrijft, werden wij door dezelfde Hanspeter Hertig, zijn vrouw Esther en een Nederlandse vrijwilligster, mevrouw Bos, op de romantische binnenplaats van het museum getraakteerd op inheemse witte wijn, werkelijk heel bijzonder.

Speciaal bij die ontvangst op de laatste dag, bleek hoe gezellig het inmiddels geworden was door de vele gesprekken tijdens busreizen, diners en collectiebezoeken. In tegenstelling tot mijn vooroordeel bleek het gezelschap te bestaan uit een diversiteit van mensen van allerlei achtergrond, die niet alleen over uurwerken met elkaar konden communiceren. De contacten, die vanaf de eerste dag werden gelegd, zorgden ervoor dat lange busreizen kort werden en museumbezoeken veel leuker werden dan privébezoeken aan dezelfde instellingen. Het hotel, sprookjesachtig gelegen aan de Thunersee, en het fantastische zomerweer maakten het verblijf in Zwitserland tot een ongekende vakantie, die ik niet snel zal vergeten.

Het is de verdienste van de "Sectie Reizen", Wim van Vliet, Louis Plessen en Constance Plessen, ondersteund door een feilloze chauffeur, dat dit allemaal tot stand kwam en zoveel oplevert aan museaal genot en

nieuwe vriendschappen. De niet geringe energie, die zij daarin steken, kan niet voldoende gewaardeerd worden en hun spanningen leveren veel winst op voor het uurwerkgebeuren in Nederland.

Speciaal voor mij, betrokken bij het Bestuur van het Museum van het Nederlandse Uurwerk, gaf het een gemakkelijke (hernieuwde) entree bij enige belangrijke musea, waarbij mijn kennismaking met het museum in Oberhofen een absoluut hoogtepunt vormde. Dit fantastisch leuke museum, nog geen 30 km ten zuiden van Bern, verdient een bezoek van iedere uurwerkliefhebber die Zwitserland bezoekt! Samenvattend kan gesteld worden dat deze uurwerkstudiereis in alle opzichten bijzonder geslaagd was, een aanrader voor elke klokkenvriend!

Reizen

Zwitserlandreis april 2002

Inmiddels hebben in april en oktober jl. de **eerste en tweede, in de reeks van drie** identieke 5-daagse uurwerk-studiereizen naar het Berner Oberland, in Centraal Zwitserland, plaatsgevonden.

Beide reizen waren in alle opzichten een groot succes. De hotelaccommodatie, alsmede de lunches en de diners waren uitstekend en de bezochte uurwerkmusea, alsmede de rondleidingen hierin, werden als zeer interessant en indrukwekkend ervaren. Zie ook elders in dit nummer het reisverslag, geschreven door een van de deelnemers aan de reis in oktober.

De **derde** reis zal plaatsvinden van 18 t/m 22 april 2002. Voor deze reis zijn **nog een relatief groot aantal plaatsen beschikbaar**.

Aanmelding kan plaatsvinden tot uiterlijk 8 januari 2002.

Deze reis zal alleen doorgang vinden bij een voldoende aantal deelnemers.

Voor het programma van deze reizen wordt, onder andere, verwezen naar de "TIJDSchrift"-nummers 00/3 (september 2000) en 00/4 (december 2000). Het eerdergenoemde reisverslag geeft ook een goed beeld van het programma.

Voor inschrijving voor, of informatie over, de uurwerkstudiereis naar Zwitserland in april 2002, kunt u contact opnemen met:

Sectie Reizen

de heer J.W. van Vliet
tel./fax: 0182 - 383 993 of
de heer L.C.F. Plessen
tel.: 078 - 68 14110
fax: 078 - 68 22028

Het Uurwerkgezelschap - België

In het juni-numer van dit jaar meldden wij, dat de Federatie Klokkenvrienden een internationale component gekregen had door de toetreding van de Belgische Vereniging "Het Uurwerkgezelschap". Deze Nederlandstalige Vereniging van Belgische verzamelaars en liefhebbers van klokken en horloges, telt ruim 50 leden.

Het hieronder opgenomen artikel van de voorzitter van "Het Uurwerkgezelschap" geeft een goed beeld van de activiteiten van de Vereniging.

De Redactie

Een terugblik en een kijk naar de toekomst

door: E. Fraiture, voorzitter

Het Uurwerkgezelschap toonde zich weer erg actief in het voorbije jaar.

De bijeenkomsten waren zeer uiteenlopend: Van hoe men praktisch een zakhorloge kan uit elkaar halen en terug in elkaar steken, een uiteenzetting over Girard-Perregaux en over Amerikaanse zakhorloges, tot de vondst van originele Vlaamse houten hangklokken (1750-1800) uit de regio Nevele-Hansbeke en nog veel meer.

De leden van het Uurwerkgezelschap zijn pas terug van een reis naar Besançon in Frankrijk.

De vriendengroep van uurwerk-liefhebbers bezocht het belangrijkste uurwerkmuseum ter wereld in La Chaux-de-Fonds en het prachtige kasteel in Le Locle met zijn uitzonderlijke horlogeverzameling. Het bezoek in de ateliers van het topmerk Girard-Perregaux was zeker een hoogtepunt voor kenners. Natuurlijk stonden ook Dijon en Beaune op de agenda en zelfs een wijnavond en aangepast diner. Die avond zullen we niet zo vlug vergeten. Dat er soms tot laat in de avond over horloges en andere uurwerken werd gesproken hoeft geen betoog.

Er werd zelfs gefluisterd dat dit geen "klokkenvrienden" waren, maar "klokkenzotten". Paul van Rompay zorgde weerom voor een verzorgde, boeiende en leerrijke reis met 32 leden van het Uurwerkgezelschap. Na de reis van vorig jaar naar Praag en Dresden was deze reis opnieuw een voltreffer.

Op 18 november j.l. heeft de algemene jaarvergadering, ter afsluiting van het derde verenigingsjaar, plaatsgevonden. Tijdens deze bijeenkomst is door Francis Cresens een lezing gehouden over de voor- en nadelen van de verschillende gangwerken. Jacques Renders gaf een verslag van het torenuurwerkcongres in Toulouse.

De activiteiten voor het komende jaar zijn al vastgesteld. De eerste activiteit zal zijn een klokken-toondag op 12 januari 2002. De belangrijkste activiteit echter zal zijn een tentoonstelling over "Vlaamse uurwerkmakers", die wordt gehouden in het Stedelijk Museum te Tienen van 5 november 2002 tot 26 januari 2003. Wij komen daar later nog op terug.

Schoonhoven

Noteer alvast in uw agenda!

● Algemene vergadering/lezing Zaterdag 27 april 2002

Bijeenkomst met een interessante voordracht. De spreker is nog niet bekend. Nadere mededelingen worden opgenomen in het TIJDSchrift van maart 2002.

De vergadering vindt plaats in het:
Goud-, Zilver- en Klokkemuseum
Kazerneplein 4 te Schoonhoven
Aanvang: 14.00 uur

Zoals steeds, is ook de bovenstaande bijeenkomst toegankelijk voor alle leden van de Verenigingen die tezamen de Federatie vormen.

● Jaarvergadering

De Jaarvergadering van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven wordt gehouden op:
27 april 2002, in het Museum.
Kazerneplein 4 te Schoonhoven.

Aanvang: 11.00 uur

De leden ontvangen ruim tevoren de agenda met bijbehorende stukken.

Deze jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven.

Het Bestuur van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven wenst, via deze weg, alle leden en lezers van TIJDSchrift een voorspoedig 2002 toe met veel klokkenplezier.

*Namens het Bestuur,
ir. J.A. Knobbout, voorzitter.*

*Analoog uurwerken voor binnen en / of buiten.
 Inbouw uurwerken : Type FU 92, DCF 77,5 Khz
 Deze uurwerken zijn voorzien van een ingebouwde
 impulsgever met radio-synchronisatie via lange-golvenzender
 DCF 77,5 Khz. Dit garandeert uiterst nauwkeurige
 tijdsaanduiding en automatische zomer/ wintertijd
 omstelling. Geschikt voor een wijzerplaat met een
 doorsnede van 800 mm. Deze uurwerken lopen op één
 3,6 volt lithium batterij (accu), gemiddeld 8 jaar.*

Digitale buitenklok

Digitale klok met uren, minuten, seconden en temperatuurs vermelding.

De digitale klok is voorzien van een ingebouwde impulsgever met radio-synchronisatie via langgolfzender DCF 77,5 Khz.

Dit garandeert uiterst nauwkeurige tijdsaanduiding en automatische zomer / wintertijd omstelling.

De displays zijn electro-magnetisch en ook in het felste zonlicht goed leesbaar.

Tijdaanduiding

Positieve temperatuur

Negatieve temperatuur

Digitale buitenklok

De klokken zijn ingebouwd in een aluminium behuizing, voorzien van een kunststof voorfront. De displays zijn electro-magnetisch, dus ook in het felste zonlicht zeer goed leesbaar. Tijd en temperatuur worden afwisselend weergegeven. De klok heeft een automatische omstelling van wintertijd naar zomertijd en omgekeerd. Eventueel leverbaar met ingebouwde verlichting en schemerschakelaar.

De klokkasten worden op maat gemaakt, e.v.t. met Uw reclame tekst.

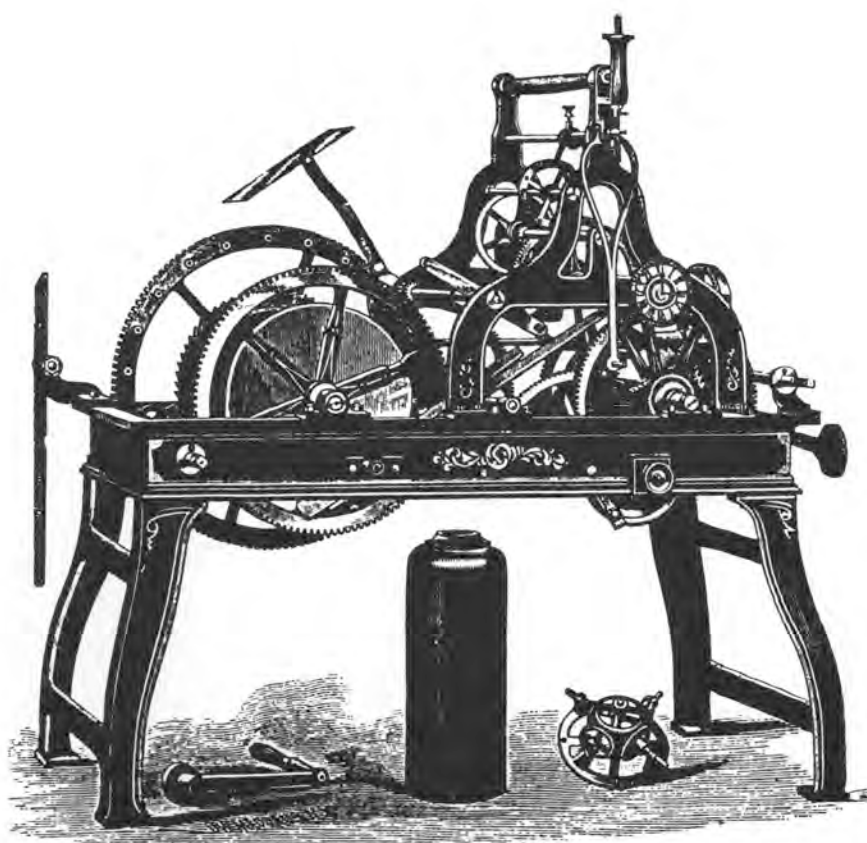
*Voor meer informatie: zitten wij slechts een telefoontje van U vandaan
 Van Os Uurwerken V.O.F.
 Tel. 076.50.37822 Etten-Leur*

v.d. GEVEL FOURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

- Fournituren voor zowel moderne als antieke klokken
- Alle handgereedschappen en machines.
(o.a. het gehele Bergeon-assortiment)
- Schoonmaakvloeistoffen.
- Zeer groot assortiment opwindveren.
- Complete uurwerken.

VOF v.d. GEVEL FOURNITUREN & GEREEDSCHAPPEN

Zellerstraat 102
5011 ES Tilburg
Telefoon: 013-4553963
Fax: 013-4553225

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Wevestraat 30
5708 AG Helmond (Stiphout)
Telefoon 0492-545577
Fax 0492-554395

Reparatie, revisie en levering
van luidklokken en
torenuurwerk-installaties

**STUNT
PRIJZEN**

**Zie onze website
voor deze en veel
meer aanbiedingen!**

www.buitelaar.nl

VOORTAAN DE GEHELE WEEK GEOPEND!

Maandag t/m zaterdag van 9.00 - 17.00 uur

**VARIABEL METAAL-
DRAAIBANKJE**

Verkrijgbaar in 200 en 300 mm t.d.c.
Centerhoogte: 85 mm. Traploosregelb.
300 - 2500 O/min. Incl. wisselwielen,
voeding, 3 draadsnijkklokken.

200 mm

1495.-

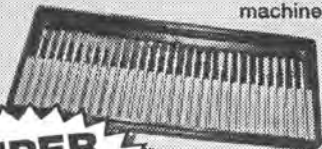
300 mm

1695.-

Superaanbieding!

**30 DELIG
DIAMANTFRESSETJE**

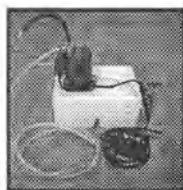
Geschikt voor alle hoogtoerige
machines.

**SUPER
STUNT
PRIJS**

25.-

**GRATIS
PARKEREN
PAL VOOR DE DEUR.**

KOELPOMP
Incl. slang en koel-
arm. Inh. 8 liter.

**STUNT
PRIJS**

349.-

**ROBUUSTE SCHOTEL-
SCHUURMACHINE**

Vermogen: 1 PK. Incl. stofafzuiging
en verstekgeleider. 1400 O/min.
Geschikt voor hout en metaal.
Ø 30 cm

**STUNT
PRIJS**

298.-

Ook leverbaar in 20 cm Ø **198.-**

HOUTDRAAIBANK

450 mm. t.d.c. 760 - 2300 O/min.
Incl.: 4-klauwplaat, opspanplaat en
meedraaiende center.

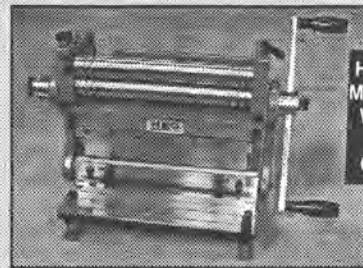
**STUNT
PRIJS**

398.-

Teveel om op te noemen!
Kom daarom zelf maar eens kijken.

**3 IN 1 METAAL-
BEWERKINGSMACHINE**

Voor: knippen, walsen en zetten van
plaatmateriaal. Verkrijgbaar in: 305
mm 760 mm en 1000 mm.

**HONDERDEN
MACHINES OP
VOORRAAD
(OOK
GEBRUIKT!)**

305 mm

498.-

760 mm

995.-

1000 mm

1995.-

**METAALDRAAIBANK
MET NORTONKAST**

500 mm. t.d.c. 100 - 1800 O/min.
Incl.: vaste bril, losse bril,
opspanplaat en lekplaat.

2295.-

**AKTIE
PRIJS**

HERMAN BUITELAAR EN ZOON

**WIJ ZIJN
IMPORTEUR
VAN MYFORD**

Kanaaldijk 36D Waddinxveen tel. 0182-525468 fax 0182-635119

Twee minuten van het Gouwe Aquaduct en de rijkswegen A12 en A20.

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.

ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN

WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.

KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI

HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

Sotheby's

EST. 1744

EEN GEVOLGTEERDE THUJA WORTEL TAFELREGULATEUR, LAAT EMPIRE, MET CENTRALE SECONDE WIJZER, JAARKALENDER AANDUIDING VAN DAG (-TEKEN) EN MAANSTAND, TEMPERATUUR GEVOLGTEERDE SLINGER, GESIGNEERD CLAUDE HEMON MET ZELDZAAM COUPE PERDU ECHAPPEMENT. VERKOCHT OP 19 NOVEMBER 2001 VOOR NLG 108,000 (€ 49,008)

De volgende veiling van Klokken en Horloges in Amsterdam: 4 juni 2002

*inlichtingen: drs jos meis (klokken), tel. 020 550 2229, ronny wooter (horloges), tel. 020 550 2236
sotheby's, de boelelaan 30, 1083 hj amsterdam, tel. (020) 550 2200, fax (020) 550 2222
www.sothebys.com*

